Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

HUQUQIY DAVLATNI SHAKILLANTIRISHDA QONUN USTUVORLIGI VA INSON HUQUQLARINI TA'MINLASHNING NAZARIY- HUQUQIY ASOSLARI

https://doi.org/10.5281/zenodo.23991109

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Sanoqulova Charos Anvar qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada huquqiy davlatni shakllantirish jarayonida qonun ustuvorligi tamoyilining ahamiyati hamda inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning nazariy-huquqiy asoslari yoritilgan. Shuningdek, demokratik jamiyat barpo etishda Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligi, inson qadr-qimmatini e'zozlash, fuqarolarning huquqiy himoyasini ta'minlash hamda davlat organlari faoliyatining qonuniylik tamoyiliga asoslanishi masalalari tahlil qilingan. Maqolada O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy kafolatlari, huquqiy davlatning asosiy belgilari va qonun ustuvorligini ta'minlash mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *huquqiy davlat, qonun ustuvorligi, inson huquqlari, konstitutsiya, demokratiya, huquqiy madaniyat, qonuniylik, inson qadr-qimmati, fuqarolik jamiyati, huquqiy kafolatlar.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются значение принципа верховенства закона в процессе формирования правового государства и теоретико-правовые основы обеспечения прав и свобод человека. Анализируются вопросы приоритета Конституции и законов в построении демократического общества, уважения человеческого достоинства, обеспечения правовой защиты граждан и соблюдения принципа законности в деятельности государственных органов. Особое внимание уделяется конституционным гарантиям защиты прав человека в Республике Узбекистан, основным признакам правового государства и механизмам обеспечения верховенства закона.*

Ключевые слова: *правовое государство, верховенство закона, права человека, конституция, демократия, правовая культура, законность, человеческое достоинство, гражданское общество, правовые гарантии.*

Abstract: *This article examines the importance of the rule of law in the formation of a legal state and the theoretical and legal foundations of ensuring human rights and freedoms. It analyzes the supremacy of the Constitution and laws in building a democratic society, respect for human dignity, legal protection of citizens, and the principle of legality*

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

in the activities of public authorities. Particular attention is paid to the constitutional guarantees of human rights protection in the Republic of Uzbekistan, the fundamental characteristics of a legal state, and the mechanisms for ensuring the rule of law.

Keywords: *rule of law, legal state, human rights, constitution, democracy, legal culture, legality, human dignity, civil society, legal guarantees.*

Bugungi globallashuv va demokratik taraqqiyot sharoitida huquqiy davlatni shakllantirish, qonun ustuvorligini ta’minlash hamda inson huquq va erkinliklarini himoya qilish har bir davlat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki huquqiy davlatning rivojlanishi, avvalo, jamiyatda qonunlarga hurmat, adolat, tenglik va inson qadr-qimmatining ustuvorligi bilan belgilanadi. Huquqiy davlat tushunchasi davlat hokimiyatining qonun bilan cheklanishi, barcha fuqarolar va davlat organlarining qonun oldida tengligi, inson huquqlarining kafolatlanishi hamda odil sudlovning mustaqilligini anglatadi. Bunday davlatda qonun faqat fuqarolar uchun emas, balki davlat organlari, mansabdor shaxslar va boshqaruv tizimi uchun ham majburiy hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ham huquqiy davlat barpo etish, inson manfaatlarini ta’minlash va qonun ustuvorligini mustahkamlash davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklari, ularning daxlsizligi hamda davlatning inson oldidagi mas’uliyatiga oid muhim qoidalar mustahkamlandi. Huquqiy davlat — davlat hokimiyati qonun asosida tashkil etiladigan, inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e’tirof etiladigan, barcha davlat organlari va fuqarolar qonunlarga rioya etadigan demokratik davlat shaklidir. Huquqiy davlat g‘oyasi uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan. Qadimgi Yunoniston mutafakkirlari Suqrot, Aflotun va Arastu davlat boshqaruvi, adolat va qonunlarning jamiyat hayotidagi o‘rni haqida muhim fikrlarni ilgari surganlar, keyinchalik Jon Lokk, Sharl Monteske va Jan-Jak Russo kabi mutafakkirlar insonning tabiiy huquqlari, hokimiyatlar bo‘linishi, xalq hokimiyati va davlatning qonun bilan cheklanishi masalalarini nazariy jihatdan asoslab berdilar.

Huquqiy davlatning shakllanishida quyidagi asosiy belgilar muhim hisoblanadi:

1. Qonun ustuvorligi va Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga egaligi.
2. Inson huquq va erkinliklarining kafolatlanishi.
3. Davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishi.
4. Barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi.
5. Sud hokimiyatining mustaqilligi va xolisligi.

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

6. Davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik va sud nazoratining mavjudligi.

7. Fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining rivojlanganligi.

Mazkur belgilar huquqiy davlatning mazmunini belgilab, jamiyatda adolat va qonuniylikni ta’minlashga xizmat qiladi. Qonun ustuvorligi huquqiy davlatning eng muhim konstitutsiyaviy tamoyillaridan biridir. Ushbu tamoyilga ko‘ra, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi tan olinadi. Hech bir mansabdor shaxs, davlat organi yoki tashkilot qonundan yuqori turishi mumkin emas. Qonun ustuvorligi jamiyatda huquqiy tartibotni mustahkamlash, fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish va davlat boshqaruvida adolatni ta’minlash uchun zarur shart hisoblanadi.Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Davlat organlari faoliyatining qonuniyligini ta’minlash.

2. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish.

3. Mansab vakolatlaridan noqonuniy foydalanishning oldini olish.

4. Sud orqali huquqiy himoyalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

5. Jamiyatda adolat va tenglik tamoyillarini mustahkamlash.

6. Davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonchni rivojlantirish.

Qonun ustuvorligi mavjud bo‘lgan jamiyatda har bir fuqaro o‘z huquqlarini biladi, qonuniy manfaatlarini himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi va davlat organlarining faoliyati qonuniy mezonlar asosida baholanadi. Inson huquqlari har bir shaxsga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lgan tabiiy va ajralmas huquqlar hisoblanadi, ular insonning erkin yashashi, o‘z imkoniyatlarini namoyon etishi, jamiyat hayotida ishtirok etishi va munosib turmush kechirishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Inson huquqlari nazariy jihatdan bir necha asosiy tamoyillarga tayanadi:

1. Tenglik tamoyili. Barcha insonlar jinsi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi va boshqa belgilaridan qat’i nazar, qonun oldida tengdir.

2. Erkinlik tamoyili. Har bir inson o‘z fikri, e’tiqodi va dunyoqarashini qonun doirasida erkin ifodalash huquqiga ega.

3. Inson qadr-qimmatining daxlsizligi. Har bir shaxsning sha’ni, qadr-qimmati va shaxsiy daxlsizligi hurmat qilinishi hamda himoya etilishi lozim.

4. Adolat tamoyili. Insonlarning huquq va qonuniy manfaatlari xolis, adolatli va qonuniy asoslarda ta’minlanishi zarur.

5. Huquqiy himoya tamoyili. Har bir inson buzilgan huquqlarini tiklash va himoya qilish uchun vakolatli davlat organlariga hamda sudga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Inson huquqlari shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Ularning barchasi insonning jamiyatdagi munosib o‘rnini ta’minlashga xizmat qiladi.O‘zbekiston Respublikasida huquqiy davlatni shakllantirishning asosiy

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

huquqiy manbasi Konstitutsiya hisoblanadi. 2023-yil

30-aprelda referendum orqali yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilgan. Konstitutsiyada yashash huquqi, shaxsiy erkinlik, fikrlash va so‘z erkinligi, vijdon erkinligi, ta’lim olish, mehnat qilish, ijtimoiy ta’minot va sud orqali himoyalanish kabi huquqlar kafolatlangan. Mazkur konstitutsiyaviy normalar davlat faoliyatini inson manfaatlariga yo‘naltirish, fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va demokratik boshqaruv tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Inson huquqlarini ta’minlash faqat milliy qonunchilik bilan cheklanmaydi. Xalqaro huquqiy hujjatlar ham inson huquqlarini himoya qilishning muhim asoslarini belgilaydi. 1948-yil 10-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi inson huquqlari sohasidagi eng muhim xalqaro hujjatlardan biridir. Unda barcha insonlarning erkin va teng huquqli ekanligi e’tirof etilgan. Shuningdek, 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt inson huquqlarini xalqaro miqyosda himoya qilishning muhim huquqiy asoslarini tashkil etadi. BMTning Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissari boshqarmasi, Inson huquqlari kengashi va boshqa xalqaro institutlar inson huquqlariga rioya etilishi yuzasidan xalqaro hamkorlik va monitoringni amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi. Xalqaro huquqiy normalarning milliy qonunchilik bilan uyg‘unligi inson huquqlarini yanada samarali ta’minlashga xizmat qiladi. Huquqiy davlatni shakllantirish faqat davlat organlarining faoliyati bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, ta’lim muassasalari va fuqarolarning o‘zi ham faol ishtirok etishi zarur. Fuqarolik jamiyati institutlari davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish hamda fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Huquqiy madaniyat esa fuqarolarning qonunlarni bilishi, ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va kundalik hayotda huquqiy me’yorlarga amal qilishida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, yosh avlodda huquqiy bilim va huquqiy madaniyatni rivojlantirish kelajakda qonun ustuvorligiga asoslangan jamiyatni shakllantirishning muhim shartidir. Ta’lim muassasalarida huquqiy fanlarni o‘qitish, munozaralar, ilmiy-amaliy konferensiyalar va huquqiy targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish ushbu maqsadga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, huquqiy davlatni shakllantirishda qonun ustuvorligi va inson huquqlarini ta’minlash o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan muhim konstitutsiyaviy tamoyillardir. Qonun ustuvorligi davlat va jamiyat

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

hayotida qonuniylikni ta’minlasa, inson huquqlarining kafolatlanishi shaxsning erkinligi, xavfsizligi va munosib hayot kechirishi uchun zarur sharoit yaratadi.O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar inson qadr-qimmatini ulug‘lash, davlat organlari faoliyatining qonuniyligini ta’minlash va fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan. Shu bilan birga, huquqiy davlatning barqaror rivojlanishi uchun sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va qonunlarga hurmat ruhini shakllantirish muhimdir. Demak, huquqiy davlatning asosiy mezoni nafaqat mukammal qonunlarning mavjudligi, balki ularning amalda to‘liq ishlashi, inson huquq va erkinliklarining ishonchli himoya qilinishi hamda har bir fuqaroning qonun oldida tengligini ta’minlashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. – BMT, 1948.
3. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. – BMT, 1966.
4. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. – BMT, 1966.
5. Odilqoriyev H.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent.
6. Saidov A.X. Inson huquqlari. – Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – www.lex.uz.